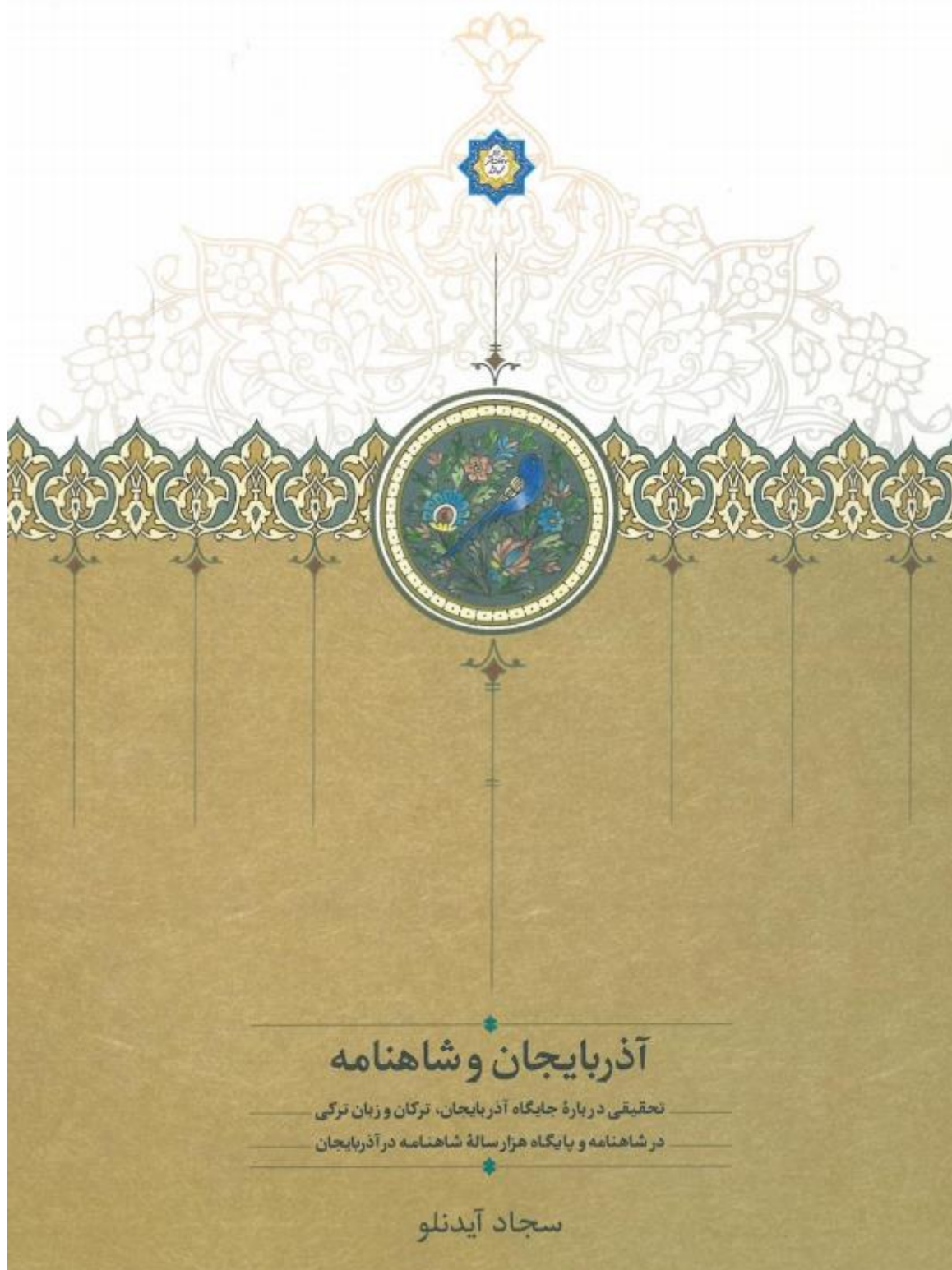

"شاهنامه و آذربایجان" ادلی سجاد آیدنلو یازدیگی کتابا باخیش

گيريش: سۆزسوز ھر بىر مطلبى يازماق اوچون انسان زامان آيىرار، امك صرف ائدر. مختليف انسانلار بىر گۆرۈشلر بىر كىتابلاردان و مئىنلردن داراپاراق بئله بىر مئنى كىتاب حالينا گىتىرمك ده ھر بىر انسان بىر عۆمۈرونون تلف اولماسىنى طلب ائدىر. بو باخىمدان بئله چىنلىكلەر قاتلانمىش انسانلار احسن دىمك لازىم. آنچاق انسان بىر گۆردۈگۈ ايشى نىن ثمره و نىتجه سىنى، ھانكى ھدفىن خىدمىتىدە اولدوغو نىزھه آلدىقدا خىفلىر اولسون بو چكىلمىش زىمت و امكلره دىمك آجى دا اولسا، بىرلى سايبىلار. بئله لىكله بلكه بو ياناشماق مۇلغىن كۆنلۈنو اوخشاماق و اونو اوتاندىرماق مقصدىدە ده خىدمت ائده بىلر.

على شرىعتى، اۆز دىلى و مدنىتى تانىمادان اۆزگه دىلى و مدنىتىدە امك قويمانى "**اليناسيون** (از خود بىگانگى)" دئيه قلمه آلمىش. بو دئىمى على شرىعتى آلمان دوشونورو ھىل-دن بورج آلمىش. ھىگل-ىن باخىشىنا گۆره ذھن دوشونجه، اجتماع و اشىيالارى قوروب قوراشدىرماسىنا و بشر طرفىندىن يارادىلمىش اولدوقلار بىن باخماپاراق بو ياراتىقلار و خلق اولموشلار بعضا مستقل نىزھه گلر و مستقل تصور اولونارلار. بو اساسدا انسان ذھنى ھر بىر اثرى خلق ائدىرگن اۆزۈنە اۆزگه اولار. ھىگل بىر نىزھه گۆره بىزدن اولان ھر شى اۆزگه و بىگانە نىزھه آلبىنارسا، اوندان بىزلىدە اۆزگه لىك (از خود بىگانگى) باش وئرمىش سايبىلمالىدىر. اونون نىزھه گۆره انسان اۆزۈنە اۆزگه لىشمىگىن قاباغىنى آلبىلرسە، آزادلىغا چاتابىلر. ذھن ھر زامان اۆزۈنۈ سونونجو واقىعت دئيه درك ائدرسە، او زامان انسان مطلق آزادلىغا (اۆزگىلىكدن قورتولماغا) قاوبىشا يول تاپابىلر¹.

اوستە گلدىگىمىز قناعته اساسن انسان بىر يارتىدىغى ھر ھانكى بىر اثر، انسان بىر منسوب اولدوغو توپلوم و جامعه ايله اوخونوشو (ھىمخوانى) اولمازسا، انسان اۆزگىلىشمىش (از خود بىگانە اولموش) بىر موجود اولار.

مىسئله نى بىر آز داھا گىنىش اۆلچۈدە و چاپدا الە آلساق، اۆز دىلى و مدنىتى ياساق و قاداغان اولموش ھر ھانكى بىر توپلومون انسانلار بىر بىر دىل و مدنىت ايله تربىت ائتمك، او انسانلار اۆزگه بىر تارىخ، دىل و مدنىت تىمىل ائتمك او جامعه نى و او جامعه نىن انسانلار بىر اۆزگىلىشمىگە و اونلار كۆلە و برده ائتمىگە يول آچار.

¹ امىر روشن، على شرىعتى و اليناسيون فرھنگى، پڑوھش علوم سىياسى، شماره چىھارم، بهار و تابستان 1386، صص 1-18.

"شاهنامه و آذربایجان"

افغانستانین غزنه و اطرافیندا جریان ائدن سیاسی، اجتماعی و مدنی آخینلار تأثیرینده شعر اولاراق ابولقاسم فردوسی طرفیندن دوشونجه بیچیمینده شاهنامه آدلی اثرین کاغاذ اوزرینه تۆکولمه سی اۆزلوگونده شاهنامه و شاهنامه تفکرونون آذربایجانا اۆزگه و بیگانه اولدوغونون ایضاحی ساییلار. بو دئدیکلریمیزه باخمایاراق مؤلیف، سجاد آیدنلو فارسلیق سیستمینده تربیت اولدوغو و فارس حاکیمیمیتی تبلیغات سیستمی نین تأثیرینده قالدیغی اوچون ایمکان داخلینده الینه دوشدوگو قاینالاردان یولا چیخاراق شاهنامه نین شعره چکلمیش مصراعلارینی آذربایجان تورپاقلارینا و شهرلرینه نسبت وئرمکه تاریخ قوراشدیرماغا چالیشمیش. بو ذات شاهنامه کتابیندان تأثیر آلمیش شخصلرین اثرلرینی ده آذربایجان حۆکومنده آذربایجانا نسبت وئره رک اونلاری اۆز یازدیغی متینلرینه داخل ائتمیش.

دئمک، مؤلیف اۆز یازدیغی اثری نقد و تنقید گۆزو ایله دئیل، هر بیر کس و ناکسلردن؛ او جمله دن فارس مدنیت راسیستلری و تمایمتچیلری نین گۆروشلرینی ده وحی منزل دئییه قبول ائده رک ایرانیت (ایران دۆلتی ملتی) اساسیندا بیر ملغمه کیمی اورتایا قویماغا چالیشمیش. بو ذاتین کتابی نین بوتون مقاملارینی نقد ائتمگه چالیشارساق، بو کتابین اوچ قالینلیغیندا کتاب یازماق لازیم گۆرونر. بو مسئله ایسه ایستر اوخوجو کسیمی، ایسترسه ده مؤلیف اوچون ایستنیلمز و آرزو ائدیلمز مقام ساییلار.

ایلیک اولاراق شاهنامه نین نئجه بیر اثر اولدوغو اوزره دئینمک و اشاره ائتمک یئرلی ساییلار. او اساسدا مؤلیفین نئجه قاچینابیلجگی خطالاری درک ائتمک داها دا راحت درک اولونار.

ابولقاسم فردوسی بیر رجز شاعر اولدوغو، قافییه اولوشدورماقلا رجز (کرّ و قرّ) ماهتینده شعر یازماغا چالیشدیغی، بلکه ده آذربایجان آدینی ائشیتدیگی اوچون، شاهنامه متنلرینده ایشلنمیش کلمه لری آذربایجان تورپاقلارینا نسبت وئرمک فردوسی نین جغرافی بیلگی و معلوماتیندان اوزاق ساییلار. اؤرنک اوچون شاهنامه متنلرینده "آذر آبادگان" کلمه لری (ایکی بیربیرلریندن آیری کلمه لر) دؤرت دفعه یازیلیمیش، اوخویوروق:

و زو بهره بُد آذر آبادگان --- که بخشش نهادند آزادگان²

همه ویژه گردان آزادگان --- پیاده سوی آذر آبادگان³

سپاهی گزین کرد آزادگان --- بیامد سوی آذر آبادگان⁴

همی تخت تا آزر آبادگان --- سپاهی دلاور ز آزادگان⁵

بیامد سوی آذر آبادگان --- خود و نامداران و آزادگان⁶

اوسته گوروندوگو کیمی هر بیر بیتده "آزادگان" کلمه سی موضوع اولارکن "آبادگان/ آذر آبادگان و آزر آبادگان" کلمه سی نین ده ایشلنمه سی قاجینیلماز سایلمیش. شاهنامه نین کلکته چاپیندا "آذر آبادگان" ایفاده سینى توضیح وئرکن مؤلیف یازمیش: "نام آتشکده در تبریز و نام شهر تبریز"⁷.

اوسته کی ایضاح دا گوروندوگو کیمی قانع ائدیجی گورونمز. فردوسیدن قابق سامانیلر درباریندا وزیر اولموش، "تاریخنامه طبری" یوخسا "تاریخ بلعمی" آدلی متینلری یازمیش محمد بلعمی نین الیازماسینی محمد پروین گنابادی و محمدتقی بهار چاپا حاضرلارکن "آذربایجان" کلمه سی متلرده "آذربادگان"⁸ و محمد روشن همام الیازمانی چاپا حاضرلادیغی متلرده "آذربایجان" یئرینه "آذربایگان" یازماسینی نظره آلساق⁹، شاهنامه ایشلنمیش "آذر آبادگان/ آزر آبادگان" کلمه لرینی "آذربایجان" دئییه قلمه آلماق مسخره ساییلار. ابولقاسم پاینده عربجه (اورجینال) متندن فارسچایا چنویرمیش "تاریخ الرسل و الملوک" آدلی متلرینده "آذربایجان" کلمه سینى "آذربایجان" دئییه قلمه آلمیشدیر¹⁰.

ابو علی محمد بن عبدالله بلعمی¹¹ فردوسی¹² زمانیندا یاشاماسینا باخمایاراق حاکیمیت سامانیلردن غزنویلره تحویل وئرلرکن محمد بلعمی نین غزنه لیلره مداحلیق ائتمک شانسی اولمازکن، ابولقاسم فردوسی غزنه لیلر دربارینا بیر رجزخوان شاعر اولاراق یول تاپمیش. دئمک، شاهنامه کتابیندا یازلمیش "آذر آبادگان (آذر + آبادگان)" کلمه لری نین "آذربادگان" و "آذربایگان" و عربجه "آذربایجان" کلمه سی ایله هئج بیر ایلگی و علاقه سی اولمادیغی و یالنیز قافیه دوز گلسین دئییه شاعر بئله بیر ایفاده نی فقط "آزادگان" کلمه سینیه مقابل و هم قافیه اولسون دئییه دیله گتیردیگی اورتایا چیخار. دئمک، فردوسی بیر رجز شاعری اولاراق "آزادگان" قافیه سینیه مقابل "آبادگان" قافیه سینى ایشلتدیگی آچیق و آشکار اورتادیر.

3 باخ اورادا، ص. 1708.

4 باخ اورادا، ص. 1927.

5 باخ اورادا، ص. 1931.

6 باخ اورادا، ص. 1948.

7 باخ اورادا، ص. 2999.

8 محمد پروین گنابادی: محمدبن جریر طبری آملی، تاریخ بلعمی، ویراستار محمد تقی بهار، تهران 1380. (ص. 359 و 620)

9 محمد روشن: ابو علی محمد ابن محمد بلعمی، تاریخنامه طبری، تهران 1366، صص. 529-534.

10 ابولقاسم پاینده، تاریخ الرسل و الملوک (تاریخ طبری) 1352 (ه. ش.)، جلد پنجم، صص. 2091-2092.

11 ابو علی محمد بن محمد بن عبدالله البلعمی وزیر سرشناس [عبدالملک بن نوح](#) و [منصور بن](#)

[نوح سامانی](#) در [سده ۴](#) هجری بود.

12 ابوالقاسم فردوسی طوسی (۳۲۹ هجری قمری - ۴۱۶ هجری قمری) در زمان قزنویان میزیسته است.

بئله بیر کلیدی مقاملاری یاخالامادان "ایرانیت (ایران دؤلتی ملتی)" دئییه فارس ایستعمار محفلرینه بلکه ده بیلمدن وسیله اولماق بیلیم و عئلم داییره سیندن اوزاق دوشمک ساییلار. بو دوغرولتودا سجاد آیدنلودان اوخویوروق:

"آذربایجان هموراه یکی از اقالیم و ایالتهای مهم سرزمین ایران بوده است"¹³.

یئری گلمیشکن بو تمامیتچی گؤروش مقابلینده فردوسی نین ایرانی نین بؤیوکلوگونو اؤیرنمیش اولاق:

سپه را ز زابل به ایران کشید --- به نزدیک شهر دلیران کشید.
چو از شهر زابل به ایران شوم --- به نزدیک شاه دلیران شوم
چه باید مرا جنگ زابلستان ---- و گر جنگ ایران و کابلستان ..
ز زابل به ایران ز ایران به تور --- برای تو پیمود این راه دور ..
همه سوی دستان نهادند روی --- ز زابل به ایران نهادند روی ...
از ایران ره سیستان بر گرفت ---از آن کارها مانده اندر شگفت ...
برآشفت و اندیشه اندر گرفت --- ز ایران ره سیستان برگرفت.
ز ایران وز کشور نیمروز -- همه کار داران گیتی فروز ..
شهنشاه ایران و زابلستان --- ز قنوج تا مرز کابلستان.
چو دارا از ایران به کرمان رسید --- دو بر از بزرگان لشکر ندید ..."
ابولقاسم فردوسی ایرانی نین بؤیوکلوگو اوزره باخینیز.¹⁴

اوسته گؤرندگونو کیمی فردوسی نین ایران آنلابییشی غزنه و اطرافینداکی کیچیک بیر جغرافی بؤلگه ساییلار.

13 سجاد آیدنلو، آذربایجان و شاهنامه تهران 1399؛ آذربایجان در شاهنامه ص. 39
ایشیق سوئمز، فردوسی نین ایران آنلابییشی: <https://t.me/dilimdir/8419>

سلطان محمودون حکومتی نین اوللری و فردوسی نین ایرانی

Sultan Mahmud Qaznâli Hükûmatinin avâli ve Firdovsinin İrani

دئمک، سجاد آیدنلو ذات عالی نین ابولقاسم فردوسی نین جغرافی بیلگی سی و معلوماتیندان خبری اولمادیغینا باخمایاراق بو ذات بوگونکو "ایران دؤلتی ملتی" یوخسا سیاسی و انطباطی "ایران ممالیکی محروسه سی" آنلایشیندان یولا چیخاراق "ایران" آدینی بوگونکو بؤیوکلوکده حتی قافقازلارا دا یوکلمگه چالیشار. فردوسی نین ایرانی ایسه غزنه و اطرافینداکی بؤلگه لر اولدوغو، او ذاتین شاهنامه کتابیندا سرگیلنمیش گؤرونر. باشقا یاندان مؤلیف شاهنامه کتابینی بهانه ائده رک آیری فارسچا اثرلردکی متنلری ده یازدیغی متنین ایچینه دلدورماغا چالیشمیش، اوخویوروق:

"در منظومه ویس ورامین که داستان آن اصل پارتی دارد "آذربایگان" بخشی از ایران است: گزیده هر چه در ایران بزرگان --- ز آذربایگان وز ری و گرگان به گرد آور سپاه از بوم ایران --- از آذربایگان و ری و گیلان"¹⁵.

اوسته گؤروندوگو کیمی مؤلیفین مسئله سی علمی بیر آراشدیرماق، شاهنامه کتابیندان آذربایجان اوزره اجتماعی بیلگیلندیرمک مقصدی دئییل، فارس مدنیت راسیستلیگینه باشلاریندا حسین کاظمزاده (ایرانشهر)، سیدحسن تقی زاده، صادق رضازاده شفق، عباس زریاب خویی، محمد امین ریاحی و منوچهر مرتضوی، ناصح ناطق کیمی تورک دیلی بیلینجی و شعوروندان یوخسوللارین "ایرانیت (ایران دؤلتی ملتی)" دئییه فارسچی و فارس مدنیت

راسیستلیگی گؤروشلرینی اجتماعیته آشیلاماق و تزریق ائتمگی منظور ائدر. بو آرادا مسئله پیس آلینماسین دئییه بیر ایضاح وئرمگه چالیشمیش، اوخویوروق:

"با نهایت مهر و احترام به همه آذربایجانیان فرهیخته ای تقدیم میکنم که، هم زبان و ادبیات ملی - میهنی خویش، فارسی را عزیز می شمارند و می خوانند و هم زبان و ادبیات مادری- محلی خود، ترکی آذربایجانی را"¹⁶.

بئله بیر یاناشما و ایفاده نی منوچهر مرتضی ده "بنیاد موقوفات محمود افشار" وقفی طرفیندن یاینلانمیش "زبان دیرین آذربایجان" ادلی کتابی نین گیریشینه آرتیرمیش. او ذات دا اؤز دیلینده ساوادسیز آذربایجان تورکلوگونون فارسجا تعلیم و تربیت سیستمی و فارسجا اوخویوب دوشونمک واسیطه سی آذربایجان تورکچه نین گرامتری نین جومله قورولوشو باخیمیندان فارسجا ایله عئینلشدیرمه سینی ترسیم ائدرکن آیری بیر منظور اولمادیغینی توجیه ائتمیش.¹⁷ دئمک، مسئله نین علتینی اورتایا قویماق و چیخیش یولو تاپماق یئرینه آذربایجان تورکچه سی نین کئچمیشینی "زبان دیرین آذربایجان" دئییه فارسجا ایله اورتاق و مشترک اولدوغونو ادعا ائتمیش. سجاد آیدنلو ایسه "ایرانیت" دئییه فردوسی شاهنامه سیندن آذربایجان تورکلوگو اوچون فارسلیقلا اورتاق و مشترک تاریخ یونتاماغا چالیشمیش.

دئمک، آذربایجانلی مولفلرین کتابلاری مجانی چاپ اولایلر دئییه "بنیاد موقوفات محمود افشار" طرفیندن متنلر اوخوندوقدان و متینلره آل آپاریلدیقدان سونرا، مؤللیفلرین راضیلیغی ایله بئله بیر "ایضاحلار" کتابلارین گیریشینده آرتیریلار دوشونجه و تصورو بیلینجلی و شعورلو انساندا یارانمیش اولار. مسئله اولدوقجا کؤکلو و ایستعمار ماهیتلی اولدوغو اوچون، من بو توجیهی گؤروشله قاتیلماق و اینانماق ایستمرم. کتابین گیریشینه آرتیریلیمیش "بنیاد موقوفات محمود افشار" ادلی وقفین اساسنامه سی نین ایکینجی بندینده اوخوروق:

"... کتبی که با بودجه این موقوفات منتشر میشود باید مربوط به لغت و دستور و ادبیات فارسی و جغرافیای تاریخی و تاریخ ایران باشد..."¹⁸.

اوسته گؤرونوگو و کتابی دا دقیق مطالعه ائتدیکده آنلاشیلدیغینا گؤره، فارسلیق اوچون قوندارما و ساختا بیر تاریخ ایران ممالیکی محروسه سی اوزره یاراتماغا تشبث ائدیلیمیش.

سجاد آیدنلونون کتابینی ورق ووردوقدا، فارس مدنیت راسیستلری و فارس ایستعمارچی مؤلفلر طرفیندن آذربایجانا نسبت وئریلمیش "زردوشتلوک و "آزرگشسپ" افسانه لری آذربایجان تورپاقلارینا نسبت وئریلر، اوخویوروق:

16 سجاد آیدنلو، باخ اورادا، ص. 13.

17 منوچهر مرتضوی، زبان دیرین آذربایجان، ناشر بنیاد موقوفات محمود افشار، تهران 1384.

18 یادداشت واقف، سجاد آیدنلو، آذربایجان و شاهنامه، 1399، ص. 9.

"در شاهنامه زرتشت در دوره پادشاهی گشتاسپ ظهور میکند و لیکن کیخسرو سالها پیش از پیدایی دین زرتشت آتشکده آذرگشسب را در آذربایجان (اردبیل) می سازد. این موضوع شاید در نگاه نخست از مقوله تناقضات و اشتباهاتِ رواییِ داستان پردازي سنتی ایرانی انگاشته شود اما منحصر به این روایت نیست و حتی قرن‌ها قبل از کیخسرو، فریدون نیز آتشکده ای ساخته بود. سبب و خاستگاه این جا به جایی زمانی این است که چون منبع با واسطه شاهنامه یعنی خدای نامه پهلوی در روزگار ساسانیان تدوین شده و یکی از تحریرهای آن نیز حاصل ذهن و زبان موبدان و دارای صبغه زرتشتی بود برخی از عناصر دوره ساسانی و دین زرتشت بدون توجه به سیر تاریخی داستانها در بخشهای مختلف این متن (پیش از زمان زرتشت و ساسانیان) وارد شده و این فضای زرتشتی و ساسانی از طریق شاهنامه منثوری ابو منصور و دیگر منابع مکتوب فردوسی در شاهنامه نیز بازتاب یافته است. بنابر همین ویژگی است که کیخسرو پیش از دین آوری زرتشت یکی از مهم ترین آتشکده های زرتشتی را در آذربایجان می سازد"¹⁹.

اوسته گوروندوگو کیمی مؤلیف اوزو ده مسئله نین ضدیتلی و اینانیلماز اولدوغونو "آذر گشتاسپ/آذرگشسپ" ادلی آتشکده نین بلخ شهرینده گشتاسب شاه طرفیندن دیرچلدیگیندن²⁰ بیلگیسیز و معلوماتسیز اولدوغو اوچون بللی بیر ایدئولوژی و هدف اساسیندا عقل و منطیقه سیغماز گوروشلری توپلوما و اجتماعیه سیریماغا چالیشار.

دئمک، اوداتاپینماق و "آتش پرستلیم" آنلایشی زردوشتلوک اینانجینا اساسلارسا، نئجه زردوشت دوغولمادان زردوشته نسبت وئرلمیش ایدئولوژی "اوداتاپینماق و "آتش پرستلیک" و اولدوق و "آتشکده" آنلایشی بیر مذهب آلتی اولاراق سونرادان زردوشت آدینا یازیلما و یاییلا بیلر مسئله سی گونون موضوعسو اولار. بو یالان ایفاده اساسیندا اوداتاپینماغی و آتش پرستلیگی زردوشتلوگه نسبت وئرلمک ده اساسسیز ساییلار. زردوشتون نه زامان یاشادیغی بللی اولمادیغینا باخمایاراق اوستا کتابی میلادین اون اوچ یوز ایلینده مؤبدلر طرفیندن چوخلو غلطلی بیر متن اولاراق اورتایا قویولموش²¹.

باشقا بیر یاندان "آذرگشسپ/ آذرگشتاسپ" ادلی آتشکده نین زردوشتلوک اساسیندا آذربایجانا نسبت وئرلمه سی دقت چکیجی ساییلار. بو دوغرولتودا سجاد آیدنلو یازمیش:

"کیخسرو پس از کامیابی در آزمون دژ بهمن در اردبیل و نشستن بر تخت شاهی، سراسر ایران را میگردد و ویرانیها را آباد میکند تا اینکه دوباره به منطقه آذربایجان می رسد و در آتشکده آذرگشسپ - که پیشتر خود ساخته است- به آفرین و نیایش یزدان می پردازد:

19 سجاد آیدنلو، باخ اورادا. ص. 44.

20 ابولقاسم فردوسی، شاهنامه، چاپ کلکته 1829، ص. 2299.

21 ایشیق سؤنمز، زردوشت و اویستا: [زردوشت و اویستا \(isigsonmaz.com\)](http://isigsonmaz.com)

همه بوم ایران سراسر بگشت --- بد آباد و ویرانی ائدر گذشت

... چنین تار در آذربادگان --- بشد با بزرگان و آزادگان

همی باده خورد و همی تاخت اسپ --- بیامد سوی خان آذرگشسپ

جهان آفرین را ستایش گرفت --- بد آتشکده ائدر نیایش گرفت

این بیتها نخستین چایی است که نام "آذربایجان" در شاهنامه آمده آن هم به صورت "آذربادگان"²².

اوسته اشاره ائندیگیمیز (5 و 6) و مؤلیف اوزو ده "آذربایجان" اوزره یازدیغی کیمی شاهنامه اثرینده ابولقاسم فردوسی ایله همعصر یاشامیش **محمد بلعمی** نین "**خبر گشادن آذربایجان**" اوزره یازدیغی متنده "آذربایگان" و "آذربادگان" کلمه لرینی قلمه آلاکن و حتی اوندان اؤنجه عرب تاریخچیسو، محمد بن جریر طبری "تاریخ الرّسل و الملوک" آدلی متنلرینده "آذربجان" یازدیغینی نظره آلارساق، فردوسی نین آذربایجان کلمه سینی "آذر آبادگان" قلمه آلماسی بیر دلیلک یوخسا نادانلیق ساییلارمیش. مؤلیفین و باشقا فارسچی مؤلیفلرین ادعالاری نین ترسینه ابولقاسم فردوسی بیر رجز شاعری اولدوغو و شعرده قافیه مسئله سینه دقت یتیردیگی اوچون، دوز گلسین دئی "آزادگان" و "آبادگان" کلمه لرینی هم قافیه ایشلتدیگی اورتایا چیخار. دئمک، فارسچی مؤلیفلرین "آذر" و "آبادگان" کلمه لرینی بیرلشیک یازاراق مرکب "آذربادگان" کلمه سینی "آذربایجان" آ نسبت وئردیکلری عوامفریبلیک ساییلار.

آذرگشسپ آدینین آذربایجانا، او جمله-دن اردبیل و تبریز شهرلرینه نسبت وئریلمه سی گئنه ده فارس ایستعمارچیلیغی نین تمامیتچیلیک مفکوره سی و خالقو استعمار ائتمک مفکوره سینه تابع توتماغا چالیشدیغینا اساسلانا. بو مسئله نی آیدینلیغا قویشدیرماق اوچون "آذرگشسپ/ آذر گشتاسپ" کلمه سی نین هانکی معنالار داشیدییغینی اؤیرنمک اوچون، فردوسی نین شاهنامه سیندن شعر مصراعلارینی اولدوغو کیمی اوخویاراق بللی و معین ائتمک داها دا فایدالی ساییلار، شاهنامه-دن اوخویوروق:

بهد رفت بهرام رد آن دو اسپ--- فروزنده برسان آذر گشپ²³

دو پایش ببنند در زیر اسپ---- فرستمش تا خوان آذر گشسپ²⁴

22 سجاد آیدنلو، باخ اورادا، صص. 44-45.
23 ابولقاسم فردوسی، شاهنامه، کلکته 1829، ص. 1466.
24 ابولقاسم فردوسی، باخ اورادا، ص. 1538.

- بیاورد لشگر ز آذر گشسپ --- همی بی بنه هر یکی با دو اسپ²⁵
- نشست آنزمان شاه و لشگر بر اسپ--- بیامد بر خاک آذر گشسپ²⁶
- دگر باره کسری بر انگیخت اسپ--- چپ و راست برسان آذر گشسپ²⁷
- سپهد چو آتش برانگیخت اسپ -- بیامد بکردار آذر گشسپ²⁸
- بپذیرفت شاه اندر آمد باسپ --- همی راند تا خان آذر گشسپ²⁹
- پیاده سوارش بماند ز اسب --- بیوزش رود پیش آذر گشسپ³⁰
- سواری رسد هم اکنون با دو اسپ - که بر باد شد کار آذر گشسپ³¹
- یکی را که بُد نامش آذر گشسپ--- کز آتش نه بر کاشتی در تگ اسپ³²
- بدست چپش بود کندا گشسب --- پرستندهء فرخ آذر گشسب³³
- زمانی به نخجیر تا زیم اسپ --- زمانی نوان پیش آذر گشسپ³⁴
- اگر کام دل یابم و تاج و اسپ - بیارم دوان پیش آذر گشسپ³⁵
- وران دشت بی بر بر انگیخت اسپ---همی تاخت تا پیش آذرگشسپ³⁶
- چو بهرام جنگی بر انگیخت اسپ--- یلان سینه و گرد آذر گشسپ³⁷
- جهاندار ناچار بر کاشت اسپ --- بس اندر همی تاخت آذر گشسپ³⁸
- بگفت این و از جای بر کرد اسپ --- همی تاخت برسان آذر گشسپ³⁹
- فرائین بر انگیخت از جای اسپ-- - همی تاخت هر سو چو آذر گشسپ⁴⁰

25	باخ اورادا، ص. 1544.
26	باخ اورادا، ص. 1579.
27	باخ اورادا، ص. 1624.
28	باخ اورادا، ص. 1654.
29	باخ اورادا، 1709.
30	باخ اورادا، ص. 1711.
31	باخ اورادا، ص. 1790.
32	باخ اورادا، ص. 1809.
33	باخ اورادا، ص. 1822.
34	باخ اورادا، ص. 1860.
35	باخ اورادا، ص. 1872.
36	باخ اورادا، ص. 1929.
37	باخ اورادا، ص. 1939.
38	باخ اورادا، ص. 1939.
39	باخ اورادا، ص. 2021.
40	باخ اورادا، ص. 2056.

همیدون گله هر چه داری ز اسپ --- برب سوی گنجور آذر گشسپ⁴¹

بپوشید جامه بر آمد باسپ--- بیامد بکردار آذر گشسپ⁴²

بیفشاردان و بر انگیخت اسپ - خروشید بر سان آذر گشسپ⁴³

بگفت این و از جای بر کرد اسپ --- بیامد بکردار آذر گشسپ⁴⁴

چو باد جهنده همی راند اسپ--- بکردار آشفته آذر گشسپ⁴⁵

زواره بمژده بتابید اسپ --- بنزدیک دستان چو آذر گشسپ⁴⁶

چوهومان چنان دید بر کاشت اسپ--- همیرفت بر سان آذرگشسپ⁴⁷

بشادی بر انگیخت از جای اسپ--- بیامد بدان جا چو آذر گشسپ⁴⁸

وزان پس گویم بر انگیخت بر روی اسپ--- همی تاخت بر سان آذرگشسپ⁴⁹

چو آشفته شیری بر آمد باسپ--- همی تاخت بر سان آذر گشسب⁵⁰

اوستکی مصراعلا را دقت یتتیردیکده گئنه ده ابولقاسم فردوسی "اسپ" ایله "آذرگشسپ" کلمه لرینی هم قافیه ائتمگه چالیشدیغی اورتایا چیخار. آنلام و معنا باخیمیندان ایسه، "آذرگشسپ" کلمه سی نین ایکی آنلام و معناسی وار دئییلر:

" (1) برق، صائقه؛ 2) بلخ شهری نین یانیندا گشتاسپ شاها نسبت وئرلیمیش "آتشکده"⁵¹.

مسئله نی داهای دوغرو و دوزگون باشا دوشمک اوچون گئنه ده شاهنامه-دن اوخویوروق:
"و زان پس نشست از بر تازی اسپ --- بیامد بنزدیک ایزد گشسپ"⁵²

فرود آمد ان پیر گریان ز اسپ ----- بیامد بنزدیک ایزد گشسپ⁵³

همیراند تا پیش ان کاخ اسپ --- پس پشت او برد ایزد گشسپ⁵⁴

41	باخ اورادا، ص. 2063.
42	باخ اورادا، ص. 2173.
43	باخ اورادا، ص. 2188.
44	باخ اورادا، ص. 2189.
45	باخ اورادا، ص. 2215.
46	باخ اورادا، ص. 2227.
47	باخ اورادا، ص. 2262.
48	باخ اورادا، ص. 2263.
49	باخ اورادا، ص. 2269.
50	باخ اورادا، ص. 2284.
51	باخ اورادا، ص. 2299.
52	باخ اورادا، ص. 1794.
53	باخ اورادا، همان ص.

اگر نیز بهرام پور گشسپ --- بران خاک درپاه بگذارد اسپ⁵⁵

بپاسخ چنین گفت آئین گشسپ --- که بی تو مبیناد میدان و اسپ⁵⁶

چو برق درخشان همیراند اسپ --- بدست چپش ریمن ایزد گشسپ⁵⁷

همه بر نشستند گردان بر اسپ --- یلان سینه و مهتر ایزد گشسپ⁵⁸

بگفت این وزان پس بر انگیخت اسپ --- پس او همی تاخت ایزد گشسپ⁵⁹

اوسته گُوروندوگو کیمی ابولقاسم فردوسی گئنه ده "اسپ" و "گشسپ" کلمه لرینی هم قافیه دئیه مصراعلاردا قلمه آلمیش. گشسپ یوخسا گشتاسپ اوزره رازق رویین یازمیش:

"... منطقی تر آنست که گفته شود این مهاجرت از روستایی یا شهری در نزدیک بلخ، صورت گرفته باشد که قاعدتا همیشه داعیان اندیشه نو در امر تبلیغ آیین جدیدشان در اندیشه یافتن همفکران و یاوران نیرومندی در میان درباریان و اشخاص پرنفوذ دیگر، می باشند تا کار ترویج اندیشه های شان آسانتر گردد. چنانکه در اوستا و شهنامه نیز **گشتاسپ** و پسرش اسفندیار با پشتیبانی او به گسترش آیین بهی در **بلخ** می پردازند و کار تبلیغ زردشت را آسان می سازند. این موضوع در باره مزدک بامدادان و قباد شاه ساسانی نیز صدق می کند"⁶⁰.

اوسته گُوروندوگو کیمی "گشسپ" یوخسا "آذر گشسپ" کلمه لری زردوشت یانچیزی اولموش "گشتاسپ" آدلی بیر وارلی و کارلی ذاتا اساسلانا. دئمک، "گشسپ" و "آذرگشسپ" کلمه لری نین کؤکونده "گشتاسپ" و "آذر گشتاسپ" کلمه لری یاتمیش ساییلار. خالق آراسیندا بو کلمه لر سورتولدوکن سونرا فردوسی ائشیتدیگی بیچیمده و شکیلده یازیا کؤچورموشدور. دئمک، گشتاسپ بلخده وارلی و کارلی بیر ذات اولدوغو اوچون "اودلوق" و "اتشکده" دوزتمک ایمکانینا مالیک بیر ذات ساییلارمیش. رویین رازق زردوشتون بلخ ایله باغلی اولدوغو اوزره یازمیش:

"در باره اینکه زردشت در خوارزم به تبلیغ آیینش پرداخته باشد نیز سندی ذکر نکرده اند. یکی از آب وهوای کوهستانی و سرد خوارزم یاد آوری نموده که گویا در اوستا بازتاب یافته است و

54 باخ اورادا، ص. 1846

55 باخ اورادا، ص. 1850

56 باخ اورادا، ص. 1859.

57 باخ اورادا، ص. 1872

58 باخ اورادا، ص. 1932

59 باخ اورادا، ص. 1978.

60 رازق رویین، زرتشت، سخنی از داشته ها و نداشته های ما

دیگری شباهت میان لهجه خوارزم و لهجه گاتاها را بدون ارایه مدرکی خاطر نشان نموده اند . ولی دانشمندانی که به بلخی بودن او تاکید کرده اند ، به استناد خود کتاب اوستا که کهنترین سند اثبات شمرده می شود و سپس به شهنامه ها و اقوال دیگر استناد دارند که واقعه را در بلخ ذکر کرده اند . چون ایجاد مدنیت نخستین در بلخ و فرمانروایی **گشتاسب** در آنجا و ظهور زردشت و سپس کشته شدنش در این شهر به دست **ارجاسپ تورانی** خود بهترین گواه این ادعا می تواند باشد".⁶¹

اوسته گوروندوگو کیمی زرتشت بیر اوستوره اولماسینا باخمایاراق ائله بیل بلخده گشتاسب شاهها سیغیناراق اؤز دنیا گوروشلرینی یایماغا چالیشارمیش. نسبت وئردیکلری اورتا آسیالی " **ارجاسپ** " طرفیندن زرتشت اؤلدوکدن سونرا آرا بوشلوق یارانمیش، بئله لیکله اونون گوروشلری ناغیل بیچیمینده دیلدن دیله دولاشاراق 13- اونجو یوز ایله مؤبدلر طرفیندن یازبیا کؤچورولمه شانسینی الده ائتمیش.

پان ایرانیستلرین و فارس مدنیت راسیستلری نین اوزرینده مانور وئرمگه چالیشدیقلاری باشقا بیر کلمه "اثرانوئژ یوخسا اثرانوئج" ساییلار. گوروندوگو کیمی سجاد آیدنلو دا بو تورا دوشموش ذاتلاردان بیرى ساییلار. بو دوغرولتودا اوخوبوروق:

در دوره ساسانیان شاید به جهت انتقال بعضی مکانهای مرتبط با سنت زرتشتی به شمال غرب ایران – که در فصل اول اشاره شد- موقعیت مکانی ایران ویج را نیز در آذربایجان تصور کرده اند چنانکه در متن پهلوی بندهش تصریح شده است "ایرانویج به ناحیت اذربایجان است". اینکه منشأ و زادبوم اساطیری ایرانیان در آذربایجان معرفی شده است باز گواه مهم دیگری برای اهمیت اصالت و احترام آذربایجان و مردم آن در معتقدات کهن ایرانی است"⁶².

اوسته گوروندوگو کیمی مؤلیف توتارسیز موضوعلاری مطرح ائتمکله آذربایجانی ایرانیت دئیه فارسلیق مفکوره سینه دوگونلمگه چالیشار. ایرانویج تورپاقلاری نین هارا اولدوغو اوزره تحقیقا آپارمیش محمد تقی راشد محصل طرفیندن رازق رویین یازار:

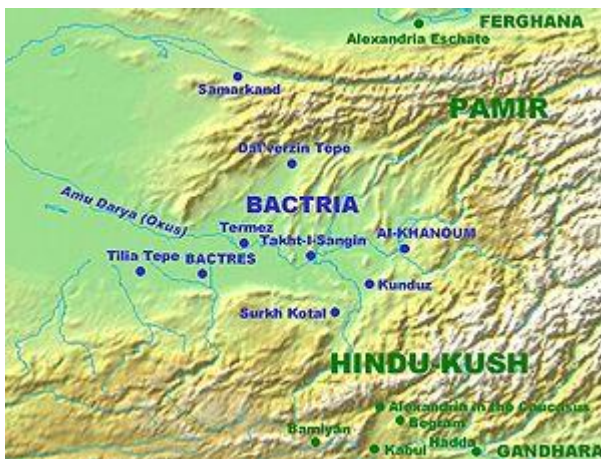
"اگر آگاهیهای اوستا و متنهای میانه در کنار هم قرار داده شود می توان نتیجه گرفت که **خاستگاه نخستین آریاییان منطقه ای است که شمالی ترین آن خوارزم و جنوبی ترین آن سیستان است. و به هر حال در شرق ایران است و نه غرب و یا شمال غربی** اما **ایرانویج** که در اوستا از آن بسیار نام برده شده است و غالباً آن را سرزمین اصلی آریایی ها دانسته اند **به گمان نیولی سرزمین زردشت و زردشتیان است نه خاستگاه نخستین آریایا و بنا بر سنت ، این منطقه مرکز زمین پنداشته شده و رود دائتی و پل چینود وچکاد دائتی در آن جاست و گاو گیومرث نیز در آن جا افریده شده اند و با توجه به این منطقه دارای آب وهوای کوهستانی و سرد توصیف شده است . قابل قبولتر آن است که آن را خوارزم بپنداریم، محمد تقی راشد محصل .. « اوستا » ص 19 .» و لی نویسنده محترم در صفحه ص 91**

61 باخ رازق رویین، اورادا.

62 سجاد آیدنلو، باخ اورادا. ص. 177.

مینویسد: « پس اوستا ، به طور کلی صفحات شرق و شمال شرقی ایران را توصیف می کند . آگاهی های جغرافیایی در مهر یشت ، فروردین یشت و زامیاد یشت نیز دیده می شود که برخی از آنها با مناطق شرقی ایران مانند سیستان و دامنه های هندوکش و پامیر قابل تطبیق می باشد . محمد تقی راشد محصل .. « اوستا » ص 91» و اینکه چرا خوارزم و نه بلخ و دامنه های هندوکش ؟ مولف چیزی نمی گوید . قدر مسلم آنست که منطقه کوهستانی با هوای سرد و چکادهای کوهستان را در همین دامنه های هندوکش و پامیر باید سراغ گرفت و نه در خوارزم که اصلاً در آن جا کوهستانی بلند دارای چکاد ها ، چنانکه در اوستا بار ها ازان سخن رفته ، اصلاً وجود ندارد»⁶³.

اوسته گوروندوگو کیمی رازق رویین بیر آراشدیرماجی کیمی مسئله یه یاناشاراق اساسلانیدیگی قاینایگی دا نقد آتیشینا توماغا چالیشار. بو باخیمدان محمد تقی راشد ذات عالیدن داها دا طرفسیز ساییلار. رازق رویین تاجیک بیلگینی یوسف شاه یعقوبوفون بیلگیلرینه اساسلانا راق زرتشتون دوغولوش یئرینی افغانستانین باختر ولایتی دئییه اثباتلاماغا چالیشار، اوخوبوروق:

"از پدر و مادر زردشت پنج پسر: زردشت، ردوشتر، رنگوشتر، نوتریگا، نایوتیس و خواهر مدیو مانگه بدنیا آورده اند . نامهای به اشتر پیوست بودن زردشت و دو برادرش نیز از باختر بودن آنها را تصدیق مینماید. زیرا اشتر دو کوهانه را زاده باختر میدانند . اشتر در سنت آریاییها و باختریان حیوان مقدس حساب میشود . ازینرو نام اشتر را در کنار نام نوزادان خود بر می گزیده اند. همینطور ما پیغمبر آریاییها زردشت را از باختر شرقی بر می شمیریم و این ناحیه ها که از آنها نام بردیم شامل آریانویچ بودند"⁶⁴.

اوسته کی گوروش تاریخی آنلابیسا گوره داها دا منطیقا یاخین گورونور . آلمان مؤالیفی **Wolfdietrich von Kloeden** بیر چوخ قدیمی کیتابلاردان فایدالاناراق **زردوشتون** دوغولوش یئری، یاشادیگی عصری و هانکی اساسدا ایکیلیک «دوآلیسم» فلسفه سی نی منیمسه دیگی قناعتینه گلدیگینی اورتایا قویماغا چالیشمیش. اونون گوروشونه اساساً زرتشت **قوزئی تورکمینیستانین باکتر** (باختر) و بعضی گوروشلره اساساً **افغانیستانین بلخ** شهری نین اطرافیندا دوغولموش⁶⁵.

63 باخ رازق رویین، اورادا.
64 رازق رویین، باخ اورادا.

⁶⁵ Biographisch-Biographisches Kirchenlexikon, Band XIV, 1998; Verlag Traugott Bautz Spalten 344-355.

اوسته کی موللیفلرین گؤروشلری بیر یانا دورسون، رازق رویین ده اوسته ایشاره ائتدیگی و فارس تاریخچیلری ده **ایرانویچ** (اثران وئژ) -ی سویوق بیر جغرافی مکان آدلاندیردیقلارینا اساساً **اثران وئژ** افغانستان، تیبِت، تاجیکستان و قیرقیزستان تورپاقلاری نین کسیشدیگی **پامیر** ولایتی اولاجاقدیر. بوتون ایران تاریخچیلری و پان ایرانیست قوه لر آرپالیلارین "**ایرانویچ** (اثران وئژ)" دن ایران سایدیقلاری تورپاقلارا گلدیکلرینی وورقولایارلار. بو دوغولتودا قاتی فارس مدنیت راسیستی اولان **یحیی ذکاء** نین دا گؤروشلری ائشیتمه لیدیر، اوخویوروق:

" بیشتر حضار محترم اطلاع دارند که مردم آریایی نژادی که از ایران ویچ به حرکت درآمده و دسته دسته و گروه گروه مهاجرت کرده و به تدریج به ایران زمین در آمدند خود به چند تیره بزرگ به نام ماد پارس پارت و سکایی تقسیم می شدند. هریک از این تیره ها در راه مهاجرت های متوالی و تدریجی خویش پس از جنگهای فراوان و چیره شدن بر بومیان و بیرون آوردن شهرها و ده ها و دزهای آنان از چنگشان بالاخره آنان را زیر دست خود گردانیده و برای همیشه در این سرزمین جایگزین شده اند."⁶⁶

یحیی ذکاء نین بو گؤروشو آچیق و ساچیق اورتایا قویماسی آذربایجاندا "ایرانویچ" آختارانلارین هاداران و پاداران دئدیکلرینی و فارس ایستعمارچی گوجلری نین ائشیک اوزلرینی اورتایا قویموش اولار.

اوسته گؤرونوگوگی کیمی سجاد آیدنلو ایستر ایستمز، فارس مدنیت راسیستلری نین تورونا دوشموش بیر ذات ساییلار. بنلنچی بیر دورومدا و وضعیتده خالق آراسیندا دئیلمیش: "آتی، اتین یانینا باغلاسان، هم رنگ اولماسا دا، هم عادت اولما احتمالی وار!" یئری گلمیشکن ایرانویچ یوخسا پامیر چؤللری اوزره بیلگی وئرمگه چالیشاق.

ایرانویچ یوخسا پامیر چؤللری

پامیر ولایتی ایستر جغرافی قوشوللار و شرطلر، ایسترسه ده زرتشتون دوغولدوغو سانیلان یئر و مکانا یاخین اولما باخیمیندان تاریخی "**اثران وئژ**" آدلانمیش یئر سایلمالیدیر.

"پامیر یئر کوره سی نین تاوانی و سققی ساییلار. پامیر چؤللری 120.000 کیلومتر مربع سویوق و بوزلو

⁶⁶ یحیی ذکاء: بررسی چگونگی راه یافتن زبان تورکی به آذربایجان یا آتروپاتکان آریایی ایران، پان ایرانیست، آریا آرمان: http://ariarman.com/TURKISH_IN_IRAN.htm

بىر بۇلگە نى اىچرمىش و احاطه ائتمىش بىر بۇلگە سايىلار. پاميرين قوزنى بۇلومو، بوكوملو داغلار قيرقىزىستان، گونچىخانى طرفى چين (تېت)، گونئى طرفى افغانستان و قالان بۇلومو تاجىكىستانا عاييد اولان تورپاقلاردىر.

پامير آسيانين بىر نچە داغلارنى او جومله دن تىيانشان (قوزئىده)، قاراقوروم (گونئىده)، قونلونشان (ياركندين يوخارىلارى هندوكوش داغلارنى نين گونئى گونچىخانى و گونئى گونباتانى) داغلارنى بىرلشديرن بىر جغرافى بۇلگە سايىلار. پامير گونچىخان طرفدن تېت يوكسكلىكلرينه قوشولار و تېت اوزو ده يئر كوره سى نين تاوانى و سقفى سايىلار. پامير بۇلگە سى نين دنيزدن اورتالاما يوكسكلىگى 3600 – 4400 متردير. پاميرين 3700 متردين يوخارى يئرلرينده هئچ بىر آغاچ بيتمز. پامير چايى پيانچ چايى نين آنا قولو سايىلار. قاراگۇل (تاجىكىستاندا) پاميرين بۇيوك گۇلو سايىلار. پامير بۇلگە سينده چوخلو يئر دئېرنمه و زلزله باش وئرر.

1911- اينجى ايل باش وئرمىش يئر دئېرنمه سى و زلزله سونوجوندا پامير چۇللىرينده سارى گۇل دئيه بىر گۇل اورتايا چىخمىش. پاميرين سويو و هاواسى سويوق و قورودور. پاميرده ياشايانلار حئىوانچىلىقلا اوغراشار و مشغول اولارلار. پاميرين يئرلىرى حئىوانچىلىقلا اوغراشاراق گامىش و قوبروقلو قويون ساخالارلار.

ايشىق سۇنمز، 19.02.2021